

ФИРИБГАРЛИК ЖИНОЯТЛАРИ ПРОФИЛАКТИКАСИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТАРТИБИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8433952>

Абдураззақов Содикжон Хусан ўғли

Учтена тумани ИИО ФМБ Тергов бўлими катта терговчиси

Аннотация

Ушбу мақолада мавзуснинг долзарблиги, бугунги кундаги ҳолати ва фирибгарлик жиноятларининг профилактикасини ташкил этиш фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари ёритилган. Бундан ташқари содир этилган фирибгарлик жиноятларининг амалиёт тахлили ва уларга нисбатан расмийлаштириладиган процессуал ҳужжатлар, шунингдек ҳозирги кунда профилактика инспекторларининг фирибгарлик жиноятларининг профилактикасини ташкил этиш фаолиятидаги мавжуд муаммо ва камчиликлар, ҳамда ушбу муаммо ва камчиликларни бартараф этиш буйича бир қатор таклифлар, ҳамда юқорида келтириб ўтилган жиҳатлардан фойдаланган ҳолда ушбу фаолиятни такомиллаштириш йўналишлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар

фирибгарлик, жиноят, бугунги кундаги ҳолат, процессуал ҳужжатлар, мавжуд муаммо ва камчиликлар, такомиллаштириш йўналишлари.

КИРИШ

Алдаш ёки ишончни суистеъмол қилиш йўли билан ўзганининг мулкини ёки мулкига бўлган ҳуқуқни кўлга киритиш ҳақида гапирилганда, энг аввало, унинг мазмунини ташкил этувчи – «фирибгарлик» атамаси билан боғлиқ бўлган айрим тушунчаларни тахлил қилиш зарур. «Фирибгарлик» тушунчасини ўрганиш жараёнида уни таърифлашда қуйидаги тўрт хил ёндашув мавжудлиги кузатилди:

Биринчи: Ўзбек тилининг изоҳли луғатида «фирибгарлик» тушунчасининг луғавий маъноси қуйидагича изоҳланган:

– Фирибгарлик– “алдамчилик, хийлагарлик” маъноларини билдиради.

Иккинчи: Исломда - алдов, фирибгарлик, бировни чув тушуриш, савдотикда алдамчилик каби иллатлар қораланган. Хадиси шарифнинг ривоятларида “Кимки алдаб фириб берса, биздан эмас!” деб келтирилган.

Учинчи: Фирибгарлик жинояти тушунчаси ҳамда унинг учун жавобгарлик масалалари **Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексининг 168-моддасида** назарда тутилган. Жиноий-ҳуқуқий тушунчада фирибгарлик алдаш ёки ишончни суистеъмом қилиш йўли билан ўзганинг мулкини ёки ўзганинг мулкига бўлган ҳуқуқни қўлга киритишни англатади. Бундай қилмиш учун озодликдан маҳрум қилишгача бўлган жазо чоралари қўлланилиши назарда тутилган.

Тўртинчи: **Хорижий давлатлар жиноят қонунчилигида** фирибгарлик тушунчаси ёритилган:

Юқоридаги тушунчалар таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, фирибгарликнинг тушунчаси унинг содир этиш усули, шакллари ва қўллаш методларидан келиб чиқади. Масалан, фирибгарликка оид барча тушунчаларда бировни алдаш орқали мулкни ёки мулкка бўлган ҳуқуқни қўлга киритиш билан боғлиқ хатти-ҳаракатлар кузатилади.

Таъкидлаш жоизки, республикамизда содир этилаётган жами жиноятлар орасида фирибгарлик жиноятларининг салмоғи йилдан-йилга ўсиб бориши кузатилмоқда. Таҳлилларга кўра, 2020 йилда фирибгарлик жинояти жами содир этилган жиноятларнинг 11,7 фоизини ташкил қилган бўлса, 2021 йилда бу кўрсаткич 13,1 фоизни ташкил қилган. 2021 йилнинг 12 ойи давомида республика бўйича содир этилган фирибгарлик жинояти (10496) 2021 йилнинг шу даврига нисбатан 22,78 (24554) фоизга ошган, умумий жиноятларда хиссаси 15,1 фоизни ташкил этмоқда. Фирибгарликнинг салмоқли қисми Тошкент шаҳри (1296 та ёки 20%) Фарғона вилояти (840та ёки 13%), Самарқанд (632 та ёки 9,7) ва Тошкент (557 та ёки 8,6) вилоятлари ҳисобига тўғри келган. Энг ачирнарлиси, 2021 йилда содир этилган фирибгарлик жиноятларининг 7,4% (478) та қош этилмасдан қолган.

МУХОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Фирибгарлик жиноятларининг камайтириш масаласи ХМҚОлар олдида турган энг муҳим ва устувор вазифаларидан бўлиб, мазкур вазифаларни амалга ошириш самарадорлигини таъминлаш кўпроқ огоҳ этувчи профилактик чора-тадбирларни ишлаб чиқишни ҳамда уларни амалга оширишда қўлланилаётган фирибгарликнинг барвақт профилактикаси механизмини мунтазам равишда такомиллаштириб боришни тақазо этади. Фирибгарликнинг барвақт профилактикаси самарадорлигини таъминлаш учун энг аввало мазкур турдаги жиноятларнинг содир этилиш сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш муҳим аҳамият касб этади. Дарҳақиқат, ҳар қандай воқеа, ходиса, жараён ёки мавжудликнинг

моҳиятини ўрганиш унинг келиб чиқиши ёки содир бўлишига туртки берган сабаблар, имконият яратган шарт-шароитлар ҳақида аниқ маълумотга эга бўлишни талаб этади³².

Аксарият ҳуқуқшунос олимлар ҳуқуқбузарликни касалликка, ҳуқуқбузар шахсни беморга қиёслашади ва мазмунан уларни бир-бирига яқин тушунчалар деб билишади. Дарҳақиқат, пенитенциар тизимда жазо ҳуқуқбузар шахсни жазолашга эмас, балки ахлоқан тузатишга хизмат қилиши лозим деган қараш мавжуд. Тиббиёт соҳасида эса беморни ҳам жисман, ҳам руҳан соғломлаштиришга эътибор қаратилади.

Шуни таъкидлаб ўтиш лозимки, ҳуқуқбузарликларнинг барча сабаб ва шароитлари кишилар психологияси ва онгига таъсир кўрсатиб, уларда ғайриижтимоий қарашларни, хулқ-атворни шакллантиради ёки уларни озиклантиради, кучайтиради. Шунинг учун ҳам ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шароитлари ҳамма вақт ижтимоий психологик хусусиятга эга. Ижтимоий-психологик сабаб ва шароитлар ижтимоий шароитлардан келиб чиққан бўлиб, маълум даражада мустақилдир³³.

Фирибгарлик жиноятини содир этиш сабабини ўрганиш мақсадида шу турдаги жиноятни содир этиб жазони ижро этиш муассасаларида жазо ўтаётган маҳкумлар орасида ўтказилган анкета сўровлари натижалари шуни кўрсатмоқдаки, сўровда иштирок этган 1395 нафар маҳкумларнинг 30,5 фоизи моддий етишмовчилик, 28,8% таълим-тарбиядаги камчилик, 17% ишсизлик, 13,5% ҳуқуқий маданиятнинг пастлиги, 5,3% профилактик ишлари етарли эмаслиги, 2,2% ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг фаолиятидаги камчиликларни сабаб сифатида эътироф этишган.

Ёшлар томонидан фирибгарликнинг содир этилиши сабабини ўрганиш юзасидан ўтказилган сўровда иштирок этган маҳкумларнинг 38,1% таълим ва тарбиядаги сусткашлик, 32% ишсизлик, 14,9 % ҳуқуқий маданиятнинг пастлиги, 5,4 % моддий етишмовчилик, 4,1 % осон йўл билан пул топиш, 1,6 %ни ичкилик, 0,6 % интернетнинг салбий таъсири деб белгилашган.

Таҳлиллардан кузатиш мумкинки, фирибгарликнинг содир этилишининг асосий сабаблардан бири шахслардаги пулга бўлган эҳтиёжнинг мавжудлигидадир. Шу ўринда айтиш жоизки, ушбу эҳтиёж икки тарафлама бўлиши мумкин. Масалан, фуқаро А. Чорва молларининг олди-

³² ИИВ вазири Пўлат Бобожонов “Халқ давлатдан рози бўлиши кўп жиҳатдан фидойилигимизга боғлиқ ва биз бу мақсадга албатта эришамиз” 2018-й “Постда” 8 сон

³³ И. Исмаилов, Д. М. Миразов, Ж. С. Мухторов ва бошқ. Ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шароитларини аниқлаш, таҳлил қилиш ва бартараф этиш: Ўқув қўлланма, Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. Б□5.

сотдиси билан шуғулланади, у фуқаро Б.нинг ишончига кириб қора молларини Б. Кутган нархдан кўра қимматга баҳолаб, фақат ушбу пулларни бир йилдан кейин бериш шарти билан чорва молларини олиб кетади ва уларни пуллаб ўз эҳтиёжларига сарфлайди. Келишилган муддат келгач эса фуқаро Б.ни ҳар хил важ ва бахоналар билан алдаб унинг пулларини қайтариб бермайди. Гап шундаки бу ҳолатда жабрланган фуқаро Б.нинг ўзи кутганидан ортиқроқ пулга учиб алданади яъни жиноят қурбони бўлишига сабабчи бўлади.

Шу билан бирга, шасхларда фирибгарлик жиноятини содир этишга ундовчи бошқа турдаги эҳтиёжлар ҳам мавжуд. Ҳар қандай инсонда жисмоний эҳтиёж қондиришга бўлган хохиш кучлироқ бўлади. Ҳуқуқшунос олимларнинг фикрига кўра, айрим тоифадаги фирибгарлар ҳаётда зарурий эҳтиёжни қондириш эстагида фирибгарликка қўл уришади. Фирибгарлар орасида спиртли ичимликка ружу қўйган ва гиёҳвандликка чалинганларда асосан бундай ҳолат кузатилади. Чунки, уларда ҳаётга, яхши яшашга бўлган кизиқиш сўнган бўлади. Улар фақатгина кундалик жисмоний эҳтиёжини қондириш мақсадида бўлишади.

Бундан ташқари, фирибгарликдан жабрланган шахсларда ҳам маълум эҳтиёжлар бўлиб, улар қуйидагиларда намоён бўлиши мумкин:

- жисмоний эҳтиёж: *очлик, чанқоқ, жинсий хайрихоҳлик;*
- ижтимоий эҳтиёж: *ижтимоий алоқалар, мулоқот, боғланганлик, бошқалар ҳақида қайғуриш ва ўзига нисбатан гамхурлик, ҳамкорликдаги фаолият;*
- рухий эҳтиёж: *икрорлик, хохиш-истиак;*
- маънавий эҳтиёж: *ўзини ўзи ҳурмат қилиш, бошқалар томонидан ҳурмат қилиниши, натижадорлик ва юқори баҳога эришиш, тан олинishi;*
- моддий эҳтиёж: *доимий яшаш шароитини яхшилашга интилиш.*

Енгил пул топиш, ҳаётда қийинчилик кўрмасдан кун кечириш, қийинчиликларни осонлик билан енгиб ўтишга ўриниш ҳар қандай шахсни ўзига жалб этиш эҳтимоли юқори. Бироқ, шуни таъкидлаш жоизки, шахслардаги ғурур, инсоф, диёнат, виждон каби хусусиятлар ҳамда ахлоқий тарбия тамойиллари кўпчиликлари жиноят содир этишига йўл қўймайди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, қуйидаги тўрт ҳолатда шахс фирибгарликка қўл уради деган фикрдамиз:

- ахлоқий тарбиядаги камчиликлар;
- пулга бўлган эҳтиёж қондириш зарурияти;
- жисмоний эҳтиёж қондириш зарурияти;
- бойиб кетишга бўлган кучли хохиш.

Фирибгарликка оид жиноят иши материаллари таҳлили шуни кўрсатмоқдаки аксарият ҳолларда жабрланувчиларнинг индивидуал хусусиятлари (ўта ишонувчанлиги) мазкур жиноятнинг содир этилишига имкон яратган. Фирибгарлик жиноятларини содир этилишига имкон берган шарт-шароитлар таҳлил қилинганида, 71,4 фоиз ҳолатда жабрланувчиларнинг ўта ишонувчанлиги, 16,3 фоиз ҳолатда жабрланувчиларнинг ўз мақсадларига ноқонуний йўллар билан эришишга уринишлари, 6,9 фоиз ҳолатда жабрланувчиларнинг ҳуқуқий билимлари етишмаслиги мазкур жиноятларнинг содир этилишига шароит яратган.

Ҳақиқатдан ҳам юқорида таъкидланганидек, фирибгарликнинг содир этилишида жабрланувчиларнинг муайян даражада ўзига хос хиссаси мавжуд, чунки улар фирибгарларнинг алдовларига ишониб, чув тушиб қолишмоқда.

Назарияда фирибгарликнинг сабаб ва шароитлари келиб чиқиши бўйича асосий ва асосий бўлмаган сабаб ва шароитларга бўлиб ўрганилади. Асосий сабаб ва шароитлар деб жамият ривожланишининг ҳар қандай босқичида ҳам фирибгарликнинг объектив қонуний ҳодиса сифатида мавжуд бўлишини тақозо қилувчи, белгилаб берувчи ҳодиса, воқеа ва жараёнлар йиғиндисига айтамыз. Бундай сабабларга мисол қилиб ишлаб чиқариш билан истеъмол ўртасидаги, жамоат манфаати билан шахсий манфаат ўртасидаги, ақлий меҳнат билан жисмоний меҳнат ўртасидаги ва шунга ўхшаш жамият ривожланишининг объектив қонунларига асосан ҳар қандай жамиятда, унинг барча босқичларида мавжуд бўлган қарама-қаршиликларни салбий томонларини келтиришимиз мумкин.

Асосий бўлмаган сабаб ва шароитлар деб, жамият ривожланишининг маълум бир босқичида пайдо бўлган, вақтинчалик ва ўткинчи хусусиятига эга бўлишини тақозо қилувчи, белгилаб берувчи воқеа, ҳодиса ва жараёнлар йиғиндисига айтамыз. Асосий бўлмаган сабабларга мисол қилиб ҳозирги вақтда ишсизлик, етишмовчилик, ҳуқуқий маданиятнинг пастлиги, миллий валютанинг қадрсизланишини, ташкилий-бошқарув соҳасидаги йўл қўйилаётган хато ва камчиликларни келтиришимиз мумкин.

Хорижий мамлакатларда содир этилаётган фирибгарликнинг сабаблар ўрганилганда бир қатор ухшаш ҳолатларни кузатиш мумкин. Масалан, АҚШда фаолият олиб бораётган хинд колл-марказлари иштирокида кенг қамровли фирибгарлик жинояти содир этилган бўлиб, жиноятчилар ўз фаолиятини телефон ва интернет имкониятларидан фойдаланган ҳолда амалга оширишган. Мазкур жиноятнинг қурбонлари асосан кекса ёшдагилар ва мухожирлар бўлишган. Мазкур жиноятдан жабрланганлар сони 15

мингдан ошган ва улар жабрланувчилардан 250 минг АҚШ доллоридан ортиқ миқдорида пул ундиришган. Деярли 4 йил давомида бу жиноий гуруҳ телефонда одамларни алдаш ва таҳдид қилиш учун турли усуллардан фойдаланган, асосий таҳдид – қамок жазоси, депортация ва АҚШ ҳукумати билан боғлиқ бошқа муаммолар бўлган.

Юқоридаги мисолда қуйидаги сабаб ва шароитлар фирибгарликнинг содир этилишига олиб келган деб хулоса қилиш мумкин:

- АҚШда яшаётган ва мазкур жиноятнинг қурбонига айланган 15 мингдан ортиқ фуқароларнинг хулқ-атворида ишонувчанликнинг юқорилиги;

- АҚШ ҲМҚОлар фаолиятида ташкилий-бошқарув соҳасидаги йўл қўйилган хато ва камчиликлар;

- фуқароларда ҳуқуқий маданиятнинг етарли эмаслиги;

- интернет ва замонавий технологиялар билан ишлаш имкониятининг кенглиги;

- АҚШ молия тизимида молиявий мониторингнинг бўшлиқнинг мавжудлиги;

- ҲМҚОлар томонидан амалга оширилаётган назоратнинг сустлиги туфайли фирибгар эркин ҳаракат қилиш имкониятининг мавжудлиги.

У ёки бу ҳаётий ҳолатларга кўра жамиятнинг ҳар қандай аъзоси ҳам бундай алдов ёки ишончининг суиистъемол қилинишига дуч келиши табиийдир. Бундан ташқари ушбу жиноятнинг фарқли томони шундаки, фирибгарлар очик ҳаракат қилади ва ўз қурбонини қарахт ҳолатга тушуради. Алдаш ҳолатини бирданга аниқланмайди, балки муайян вақт ўтгандан алданиш аломатлари кузатилади. Бу вақтда эса фирибгар ўзганинг мулки ёки мулкка бўлган ҳуқуқини қўлга киритади ҳамда бўлиб ўтган ҳолат юзасидан керакли бўлган тавсилотларни яширишга улгуради³⁴.

Жиноятлар натижасида фуқароларга моддий ва маънавий зарар етказилади. Худди шунингдек фирибгарлик жиноятдан жабр кўрган шахсларда ҳам бундай ҳолат кузатилади. Бироқ фирибгарлик айрим турдаги жиноятлардан, жумладан ўғрилиқ жиноятдан ўзига хос жиҳатлари билан фарқ қилади. Масалан, ўғрилиқ жиноятининг содир этилишида жабрланувчиларнинг ўз мулкани очик қолдирилиши ёки унга бўлган бепарволиги шароит яратади. Худди шунингдек ушбу турдаги жиноят

³⁴ И. Исмаилов, Д. М. Миразов, Ж. С. Мухторов ва бошқ. Ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шароитларини аниқлаш, таҳлил қилиш ва бартараф этиш: Ўқув қўлланма, Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. Б□5.

ўзганинг мулкини яширин равишда талон-тарож қилиш каби хатти-ҳаракатлар билан ифодаланади. Фирибгарликнинг содир этилишида уғирликдан фарқли равишда жабрланувчилар хулқ-атворидаги ўта ишонувчанлик шароит яратади. Шунингдек, ушбу жиноятнинг уғирлик жиноятидан фарқли бўлган асосий жихати жабрланувчи ўзига тегишли бўлган моддий қимматликларини ўз қўли билан жиноятчига топширишидадир.

Фирибгарликнинг бир қатор турлари фарқлансада, унинг содир этилишида умумий характердаги қуйидаги ўзига хос хусусиятларни кузатиш мумкин:

- жиноятчилар жабрланувчиларга таъсир ўтказиш мақсадида психологик методларни чуқур қўллашади;
- жабрланувчилар жиноятчининг ўзини тутиш сабаблари ва жиноий хатти-ҳаракатларини сезмайди;
- жабрланувчилар ҳеч муболағасиз ва иккиланишларсиз жиноятчига ўзининг мулки ва бойликларини ўз хохиши (ўз қўллари) билан беради;
- кўпгина ҳолатларда фирибгарлар гуруҳ-гуруҳ бўлиб ишлашади;
- фирибгарлар айрим ҳолларда мураккаб қўрилма ва буюмлардан фойдаланишади;
- атрофдагиларнинг фирибгарларга нисбатан бефарқлиги кузатилади.

Қонунда фирибгарлик учун қатъий жазо чоралари белгиланган бўлсада, бироқ фирибгарлар томонидан фуқароларни мулкини эгаллаш мақсадида уларни алдаш давом этади. Чунки, жазонинг оғирлиги бу турдаги жиноятларни олдини олишга хизмат қилади деган фикрдан йироқ йўришимиз лозим. Фирибгарликнинг оқибатини бартараф этиш учун унинг сабаб ва шароитини чуқур таҳлил қилиб бориш мақсадга мувофиқдир.

Фирибгарлик билан боғлиқ жиноятчиликка қарши курашнинг энг муҳим ва асосий йўналишларидан бири мазкур турдаги жиноятларнинг барвақт профилактикаси дир. Ушбу профилактиканинг ўзига хос жихатларидан бири содир этилаётган фирибгарлик жиноятларининг сабаб ва шароитларини аниқлаш ҳамда уларни бартараф этиш чораларини кўришдир. Шунингдек, профилактик чора-тадбирларни қўллаш самарадорлиги ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг кенг жамоатчилик билан ҳамкорлигининг тўғри ташкил этилганлигига боғлиқдир³⁵.

³⁵ ИИВ вазири Пўлат Бобожонов “Халқ давлатдан рози бўлиши кўп жихатдан фидойилигимизга боғлиқ ва биз бу мақсадга албатта эришамиз” 2018-й “Постда” 8 сон

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган янги ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида инсон кадрини улуғлашга йўналтирилган ижтимоий ҳимоя сиёсати бўйича белгиланган вазифалар доирасида:

а) 2026 йилга қадар эҳтиёжманд аҳоли ижтимоий нафақа ва моддий ёрдам билан тўлиқ камраб олинсин.

Молия вазирлиги (Т. Ишметов) Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги (С. Холхўжаев), Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги (Р. Маматов) ҳамда Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги (Н. Хусанов) билан биргаликда уч ой муддатда қуйидагиларни назарда тутувчи аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш миллий стратегияси лойиҳасини Вазирлар Маҳкамасига киритсин:

ижтимоий ҳимоя соҳасида ягона давлат сиёсатини амалга ошириш;

ижтимоий суғурта тизимини яратиш, жумладан ижтимоий суғурта жамғармасини ташкил этиш;

кам таъминланган оилаларга ижтимоий ёрдам ва хизматларни ижтимоий шартнома асосида тақдим этиш;

«Ижтимоий ҳимоя ягона реестри» ахборот тизимида ёрдамга мухтож аёллар, ёшлар ва ногиронлиги бўлган шахслар бўйича алоҳида маълумотлар базасини яратиш, жумладан «Темир дафтар», «Ёшлар дафтари» ва «Аёллар дафтари»ни «Ижтимоий ҳимоя ягона реестри» билан интеграция қилиш;

б) Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятида биринчи – тўртинчи синф ўқувчиларини Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан бепул овқат (нонуста ёки тушлик) билан таъминлаш йўлга қўйилсин.

Халқ таълими вазирлиги (Б. Саидов) Соғлиқни сақлаш вазирлиги (Б. Мусаев), Молия вазирлиги (Т. Ишметов) ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши ва Хоразм вилояти ҳокимлиги билан биргаликда икки ой муддатда 2022 йил 1 апрелдан бошлаб биринчи – тўртинчи синф ўқувчиларини бепул овқат билан таъминлашни ташкил этиш бўйича қарор лойиҳасини Вазирлар Маҳкамасига киритсин.

Бунда, лойиҳада ажратиладиган маблағлар сарфланиши устидан жамоатчилик назоратини ўрнатиш ва коррупциявий омилларнинг олдини олиш бўйича аниқ механизмлар назарда тутилсин;

в) 2023 йил 1 январдан бошлаб пенсияни ҳисоб-китоб қилиш учун иш ҳақининг максимал миқдори пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг ўн баробаридан ўн икки баробаригача оширилсин.

Молия вазирлиги (Т.Ишметов) уч ой муддатда Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида»ги Қонунига қуйидаги ўзгартиришлар киритилишини назарда тутувчи Қонун лойиҳасини киритсин:

аёлларга пенсия ҳисоблашда уларнинг болани парваришлаш таътилида бўлиш вақтининг ҳаммасини жамлаганда иш стажига қўшиб ҳисобланадиган 3 йиллик даврни 6 йилга ошириш;

болалиқдан ногиронлиги бўлган болаларга 18 ёшгача қаралган даврни пенсия тайинлашда иш стажига қўшиб ҳисоблаш муҳим вазифалар сифатида белгилаб берилган.

Дарҳақиқат, жамиятдаги барча аҳоли қатламини турмуш тарзини яхшилаш, уларнинг реал даромадларини ошириш ва ижтимоий қўллаб қувватлашни такомиллаштириш ўз навбатида турли салбий ҳолатларни олдини олишга хизмат қилади. Юқорида такидлаб ўтганимиздек, фирибгарлик жиноятларининг энг асосий сабабларидан бири бу аҳолининг моддий эҳтиёжларининг қондирилмаганлиги, иқтисодий муаммолар эътироф этилган. Шу боисдан аҳолининг эҳтиёжларининг етарли даражада қондирилиши фирибгарлик жиноятларини олдини олишнинг асосий усулларида ҳисобланади.

Юқоридаги омилларни бартараф этмай туриб биз жамиятда учрайдиган салбий ҳолатлар, шу жумладан фирибгарлик жиноятларини олдини олишда натижаларга эришиб бўлмаслигини англашимиз лозим. Шу боисдан, бугунги кунда мамалакатимизда турли соҳаларда амалга оширилаётган ислохотларда аҳолининг кам таъминланган қатламини ижтимоий қўллаб қувватлаш, янги ишчи ўринларини яратиш, “уюлмаган ёшлар”нинг мавжуд муаммоларини аниқлаш ва бартараф этиш, кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш, аҳолининг турмуш даражасини ошириш борасида кўзга кўринарли ишлар амалга оширилди ва улар давом эттирилмоқда.

Австрия қонунчилигига кўра жабрланувчининг маълум бир ҳаракатни амалга ошириши, бирон-бир ҳаракатга имкон бериши ёки фактик алдаш туфайли ҳаракатсизликни амалга ошириши фирибгарликни ташкил этади (*бунда унинг турлари: оддий, оғир, компьютер, зарурият туфайли содир этилган кабиларга бўлинади*).

АҚШ жиноят қонунчилиги бўйича фирибгарлик деганда алдаш тусига эга бўлган, усул келишув ва серқирра ҳаракатлар тизими тушунилади (*Унинг турлари: кўзбуйамачилик тусидаги мурожаатларга оид, компьютер, банк, солиқ,*

телемаркетинг, почта, банкротлик, кредит карталари орқали, тиббиёт, ҳукумат ташкилотларига қарши, сугурта, қимматли қоғоз муомиласи).

Япония жиноят кодексида фирибгарлик бошқа шахсдан мулкни алдаш орқали эгаллашни англатади. Агар шахс шу йўл орқали ўзи ёки бошқа шахс учун ноқонуний мулкний фойда кўрса, бундай ҳаракатлар ҳам фирибгарлик ҳисобланади.

Германия жиноят кодексида фирибгарлик оддий, алоҳида оғир, компьютер, субсидия олишга қаратилган, капитал киритишга оид, кредит каби турларга бўлинади.

Юқоридаги тушунчалар таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, фирибгарликнинг тушунчаси унинг содир этиш усули, шаклари ва қўллаш методларидан келиб чиқади. Масалан, фирибгарликка оид барча тушунчаларда бировни алдаш орқали мулкни ёки мулкка бўлган ҳуқуқни қўлга киритиш билан боғлиқ хатти-ҳаракатлар кузатилади³⁶.

Таъкидлаш жоизки, республикамизда содир этилаётган жами жиноятлар орасида фирибгарлик жиноятларининг салмоғи йилдан-йилга ўсиб бориши кузатилмоқда кузатилмоқда. Таҳлилларга кўра, 2020 йилда фирибгарлик жинояти жами содир этилган жиноятларнинг 11,7 фоизини ташкил қилган бўлса, 2021 йилда бу кўрсаткич 13,1 фоизни ташкил қилган. 2021 йилнинг 12 ойи давомида республика бўйича содир этилган фирибгарлик жинояти (24554) 2022 йилнинг шу даврига нисбатан 12,78 фоизга камайган бўлсада, умумий жиноятларда хиссаси 25,1 фоизни ташкил этмоқда. Фирибгарликнинг салмоқли қисми Тошкент шаҳри (7296 та ёки 20%) Фарғона вилояти (1840та ёки 13%), Самарқанд (1632 та ёки 9,7) ва Тошкент (1557 та ёки 8,6) вилоятлари ҳисобига тўғри келган. Энг ачирнарлиси, 2021 йилда содир этилган фирибгарлик жиноятларининг 7,4% (878та) фош этилмасдан қолган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. ИИВ вазири Пўлат Бобожонов “Халқ давлатдан рози бўлиши кўп жихатдан фидойилигимизга боғлиқ ва биз бу мақсадга албатта эришамиз” 2018-й “Постда” 8 сон.

2. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Т: "Ўзбекистон", 2017 йил, 10-бет.

³⁶ ИИВ вазири Пўлат Бобожонов “Халқ давлатдан рози бўлиши кўп жихатдан фидойилигимизга боғлиқ ва биз бу мақсадга албатта эришамиз” 2018-й “Постда” 8 сон

3. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали тадбирдаги “Қонун устиворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш юрт таракқиёти ва халқ фаровонлигининг гарови” номли маъруза // Ўзбекистон Республикаси ИИВнинг “Пост” да газетаси, № 50-сон, 1-5 бетлар.

4. Ўзбек тилининг изохли луғати: 8000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж.В. – Т:

5.«Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2008. – Б. 348.<https://m.ok.ru>

6. Серебренникова А.В. Уголовный кодекс Австрии. –М., Зерцало, 2001.– С.144.

7. Савченко А.В. Уголовное законодательство Украины и федеральное уголовное законодательство США. –Киев: КНТ, 2007.–С.596.

8. Коробоева А.И. Уголовный кодекс Японии. СПб., Юридический центр Пресс., 2002.–С.226.

9. Шестакова Д.А. Уголовный кодекс федеративной Республики Германии. – СПб., Юридический центр Пресс, 2003. –С.524.

10. Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Илмий-амалий тадқиқотлар маркази маълумоти

11. Ўзбекистон Республикаси ИИВ Тергов департаменти маълумоти

12. И. Исмаилов, Д. М. Миразов, Ж. С. Мухторов ва бошқ. Ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шароитларини аниқлаш, таҳлил қилиш ва бартараф этиш: Ўқув кўлланма, Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. Б-5.

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» ги ПФ-4947-сонли Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2017. № 6. – 70-м. // URL: <http://www.lex.uz>

14. Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Илмий-амалий тадқиқотлар маркази маълумоти